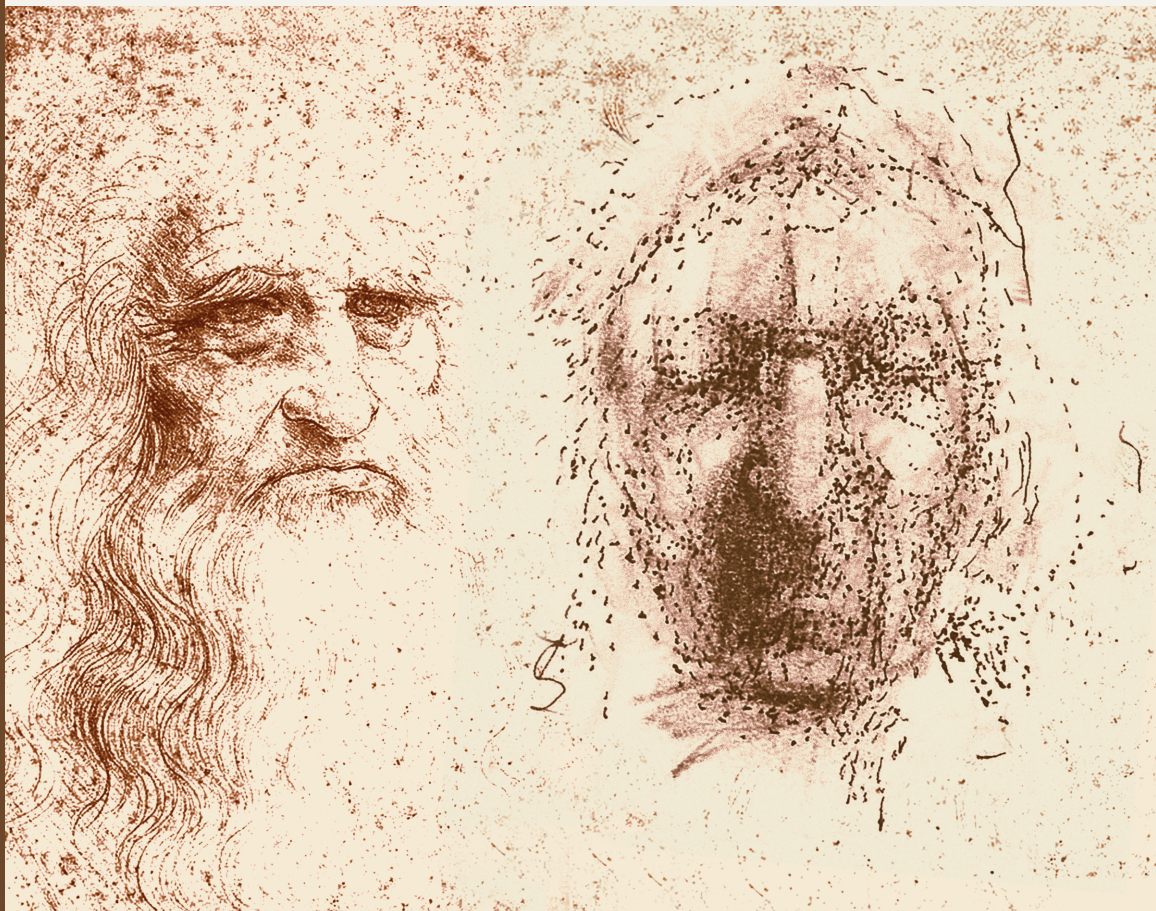

Karátson Archívum Füzetek 9.

WINKLER-NEMES GÁBOR

Karátson és Leonardo. Tükörképek félezer év távolságból

三

Winkler-Nemes Gábor

Karátson és Leonardo

Tükörképek félezer év távolságból

Karátson Archívum Füzetek 9.

Megjelent a Petőfi Kulturális Ügynökség NZrt. – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely,
valamint a Kláris Kiadó és Művészeti Műhely közös kiadásában, Budapest, 2026

Felelős kiadó: a Petőfi Kulturális Ügynökség NZrt.
és a Kláris Kiadó és Művészeti Műhely

Felelős szerkesztő: Ruttkay Helga

Kiadványkoordináció: Béni Gabriella

Borítóterv: Béni Gabriella és Méry Beáta Margit
Tördelés: Székely István

A borítón Leonardo da Vinci önarcképe, valamint Láposi Gabriella Karátson Gábor-portréja
(pontokba sűrített rajz), melyet a 2000-es évek elején Karátson Gábor
a Magyar Képzőművészeti Egyetemen megtartott egyik óráján készített (Karátson Archívum)

A borító belső oldalán a qì (氣) írásjegy egy korai, tradicionális írásformája.

Karátson Gábor kalligráfiaja. Karátson Gábor: *Világvége után*.
Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1993. 110.

ISSN 3141-7329 (Online)

ISBN 978-615-5003-24-0

Winkler-Nemes Gábor
Karátson és Leonardo

Tükörképek félezer év távolságból

Karátson Archívum Füzetek 9.

Petőfi Kulturális Ügynökség NZrt. – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely
– Kláris Kiadó és Művészeti Műhely közös kiadása
Budapest, 2026

© Winkler-Nemes Gábor, 2026

© a fotók jogtulajdonosai, 2026

© Petőfi Kulturális Ügynökség NZrt.
– Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2026

© Kláris Kiadó és Művészeti Műhely, 2026

A kiadványban szereplő valamennyi szöveg és kép szerzői jogvédelem alatt áll.
Felhasználásuk kizárólag a jogtulajdonos előzetes engedélyével lehetséges.

EMBERI ALAPÁLLÁSOK: KÉT ARCKÉP

Talán nem ok nélkül érezzük úgy, hogy gondolataink megfogalmazásakor – amennyiben azoknak szabad folyást engedhetünk, őszintén, bármiféle megfelelési kényszer nyomása nélkül – a papír fizikai valóságában e gondolatok kilépnek világunkba, s mint ilyenek, tükröt tartanak személyiségünk, világlátásunk, érdeklődési körünk, egyéni emberi mivoltunk elé. Karátson Gábor szenvedélyesen szerette a reneszánsz titokzatos polihisztor zsenijét, Leonardo da Vincit. Ha olvassuk *Így élt Leonardo da Vinci* című, 1978-ban megjelent könyvét,¹ nehéz nem észrevenni Karátson lelkesedését és vibráló érdeklődését a toszkán mester iránt. Ugyanakkor legalább ennyire szembetűnő a két állandó, nyughatatlan kutatásban izzó, a természet világát annak valamennyi titkával örökké kutató, ezerarcú alkotó közötti lelki hasonlóság. Karátson sorait olvasva finom pszichogramma képe formálódik az előtte közel félezer évvel élt Leonardóról, de egyszersmind érezzük, hogy magáról Karátsonról is. A Deák téri Lakásgyűjteménybe ellátogatva közelről megismerhetjük Karátson klasszikus receptúrák szerint saját maga alkotta festékeit. A Műhelytitkok sorozatban megjelent második kötete, *A festés mestersége* lapjain élő kontinuitást érzünk ki szavaiból, mely klasszikus elődeihez kapcsolja, de magáért beszél odaadó szeretete is, mellyel a művészete alapmatériáját adó földről, s általa a természetről beszél: „Ma is mindig éreznie kellene annak, aki földfestéket használ, szienát például vagy okkert, hogy föld az, amivel fest, az Anyaföld egy morzsányi darabja.”² *Mater* és *materia* – *anya* és *anyag* – a nőnemű, befogadó és gondoskodó *jin*-princípium: mind elválaszthatatlan kulcsfogalmak, különösképpen Karátson Gábor életében s életművében – legyen szó a természetről, a Dunáról, vagy a *Ji King*-ről. Ám ami mindennél fontosabb, Karátson tudja, hogy ez a befogadó, anyai öl – s vele az anyag – sohasem üres, hanem mindig magában hordozza az őt átjáró isteni lélek teremtő erejét: áthatja, mint *purusa* a *prakritit*. S tudta ezt Leonardo

1 Karátson Gábor: *Így élt Leonardo da Vinci*. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1978. A kötet a Móra Könyvkiadó 1972 és 1994 között megjelent *Így élt* sorozatában jelent meg. Karátson Gábor eredetileg a könyvet 1973-ban írta (Karátson 1978. 2.); Karátson Gábor: *Szakmai önéletrajz*. Budapest, 2000 (Karátson Archívum, *Személyi anyag KME – KG_önéletrajza*).

2 Karátson Gábor: *A festés mestersége*. Budapest, Corvina Kiadó, 1971. 10. (Műhelytitkok).

is, amikor a festő elméjében rejlik, s őt teremtőerővel átható istenségről beszélt.³ Míg a művészettörténészek többsége Leonardo kora neoplatonizmusától való határozott elfordulására mutat rá, Kenneth Clark úgy vélte, az a gondolata, miszerint a festményen „az egészet alkotó részletek harmonikus arányossága összeépül és kielégíti az érzékszervet”, arról tanúskodik, hogy rá is hatottak a korban újjáéledő metafizikai gondolkodásmód tanításai, s mint ilyen rokon a Leon Battista Alberti által is hangoztatott teóriával, miszerint a vizuális művészet megfagyott zene. Leonardo azonban vallotta, hogy a festészet, mely azonnal befogadható s akármeddig szemlélhető, valójában túl is mutat a mulékony hangokból és képzetekből építkező zenén.⁴

1. Karátson Gábor: *János 15,15: „Titeket pedig mondalak barátimnak”*

3 Leonardo da Vinci: *Tudomány és művészet. Válogatás művészeti írásaiból.* Szerk. és ford. Kardos Tibor. Budapest, Magyar Helikon, 1960. 30–31.

4 Kenneth Clark: *Leonardo da Vinci.* Ford. Molnár Magda. Budapest, Corvina Kiadó, 1982. 67.

Az égi harmóniak kristályszerkezetét a földi világ teremtett rendjében hasonlóképp meglátó Karátson Gábor ugyanebben a világban élt. A szó legnemesebb értelmében klasszikus alkotó volt: akvarellal, temperával, olajjal, természetes anyagokkal dolgozott, talán ezúton is kifejezésre juttatva az organikus világ, s minden, a természet anyai gondoskodásának kegyéből életünk részévé váló kincs iránti tiszteletét. Palettájára és alapanyagaira pillantva mintha saját alkotói kísérletezőkedvének laboratóriumába lépnénk be, amikor Leonardóról ír: „Ő azonban a flamandok kemény gyantái helyett egy lágy fenyőgyantát kezdett használni, a velencei terpentint, ezt vegyítette dióolajjal, s ezzel az új szerrel dörzsölve el a festékport, mély tónusokat, párásan egybemosódó színeket ért el.”⁵

Aki ismerte Karátson Gábort mint festőművészt, tudhatta róla, hogy irtózott a mesterséges anyagoktól, így a plectolos alapból rugalmatlan műanyag réteggé száradó akrilfestéktől is.⁶ Nem hitt Harari *Homo Deus*ában,⁷ a természet s az organikus fejlődést annak rendjével és törvényeivel disztópikus technológiai evolúciójában maga mögé utasító, önnön fontosságának tudatától megreszegült emberében. Amióta Nietzsche megénekelte a Teremtőjét eltemető, dühének és tagadásának tüzeiben életképességének hajtóerejét meglelő modern ember világrajöttét, nem kellett sokáig várunk Byung-Chul Han jóléti társadalmi gépies pozitívizmusától kiégett emberének jelenéig,⁸ melyet Harari és Elon Musk vízióinak jövőbeli álmessianisztikus rémalakja csak megkoronázni tud. Bár Karátson Gábor sokszor elkeseredést és tehetetlenséget érezve szemlélte a modern kor értelmetlen önpusztítását, környezetszennyezését és arroganciáját, örök belső rendjében, mely az égi és földi világ közötti egyenlőségűségre és a mindezt teremtő és mozgató isteni princípiumba vetett szilárd hitére épült, bizodalmat és megnyugvást talált.

Leonardo-könyvét olvasva úgy érezzük, hogy reneszánsz példaképéről írva Karátson Gábor mintha öntudatlanul is a maga személyes naplóját vezetné. Leonardo magányos sétái az Alpok magasában ő és családja rendszeres erdélyi útjainak történeteit idézik, ahol a gyimesi hegyoldalból szinte karnyújtásra érezte az éjszakai ég szurokfekete kárpitján ékkövekként függeszkedő, ragyogó

5 Karátson 1978. 70.

6 Karátson 1971. 43.

7 Yuval Noah Harari: *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. Harvill Secker, 2016; magyarul: Yuval Noah Harari: *Homo Deus. A holnap rövid története*. Ford. Torma Péter. Budapest, Animus Kiadó, 2024.

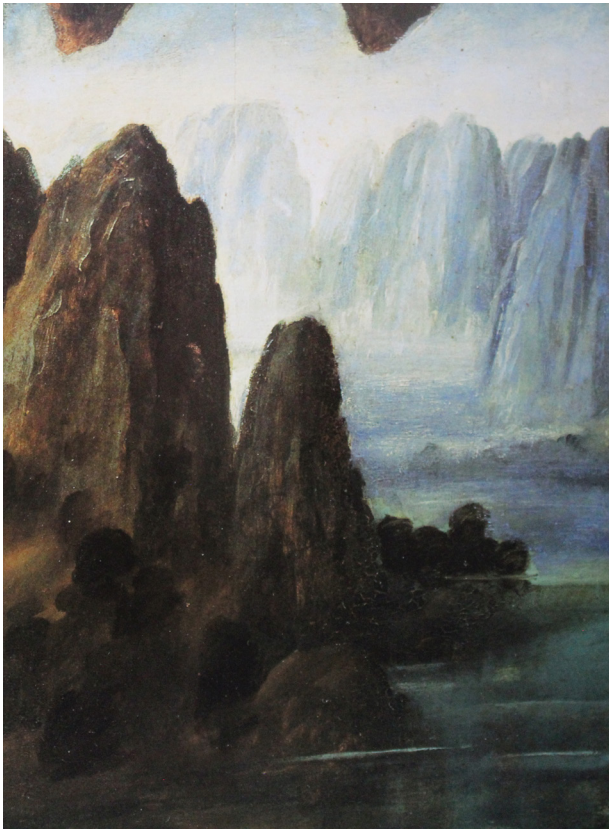
8 Byung-Chul Han: *The Burnout Society*. Stanford University Press, 2015; magyarul: Byung-Chul Han: *A kiegész társadalma*. Ford. Miklódy Dóra – Simon-Szabó Ágnes. Budapest, Typotex Kiadó, 2019.

csillagokat, melyek arrafelé „akkorák voltak, mint az ember ökle”. Ugyanitt ír Leonardo geológiai érdeklődéséről, amint az Alpok magas vonulataiban talált kagylókról korát messze megelőzve ismerte fel, hogy ősi korok – a földtörténeti középido – valaha az egész hegyet beborító, majd utóbb visszahúzódó tengereinek mélységeiből maradhettek csak hátra. Leonardo e felismeréseit a Duna-völgyére és a Kárpát-medencére is kiterjesztette, előre leírva a modern tudomány által itt azonosított, jóval fiatalabb Paratethys valamelyik tengerét, talán magát a Pannon-tengert, mely a miocén végén közel kilencmillió éven át hullámzott a Kárpát-medencében.⁹

Karátson Gábor írta a szavakat, de nehéz nem kiérezni belőle, mennyire boldoggá tette, hogy már nagy elődje gondolatai is az ő szeretett Dunája és annak környéke körül jártak, azon a tájon, ami már Leonardo idejében is hatszáz éves magyar történelmi múltat tudhatott maga mögött.¹⁰ Ugyanezzel a lelkesedéssel beszélt nekünk, tanítványainak a Képzőművészeti Egyetemen két fiáról, akik közül János matematikus, míg bátyja, Dávid geográfus és vulkanológus lett. Az apa büszkesége beszélt ilyenkor belőle, akit boldoggá tett, hogy Leonardóval közös, mindent megismerni vágyó kutatóvénájának és természetszeretetének magjai fiaival termékeny talajba hullottak.

9 Karátson 1978. 178–179. Leonardo ezzel kapcsolatos kritikus, tudományos gondolkodásmódját méltatja Kenneth Clark is. Clark 1982. 122. Ezúton szeretném megköszönni Karátson Dávid geográfus-vulkanológusnak, hogy a jelen szakaszt átnézte, s szakmai tanácsaival hozzájárult, hogy édesapja gondolatait helyesen értelmezhessem Leonardo Alpokban tett geológiai felfedezései, valamint a Paratethys, a Pannon-tenger és a Kárpát-medence összefüggései kapcsán.

10 Leonardo történetében magyar vonatkozású különleges szál az 1485. április 13-án Lodovico Sforza által írt megbízólevél egy Mátyás királynak festendő Madonna-képről (Karátson 1978. 140.); a firenzei Palazzo Vecchio nagy tanácsstermében elkezdett, majd utóbb félbehagyott – s nagy valószínűséggel megsemmisült – monumentális freskóhoz, az *Anghiari csatához* készült két portré tanulmánya (Uo. 170., 174–175.), amelyeket a Szépművészeti Múzeum őriz; továbbá az a kis méretű lovas bronzszobor, amely szintén a budapesti gyűjtemény ékessége, amely napjainkra szinte teljes bizonyossággal Leonardo keze munkájaként azonosítható, s mint ilyen, egyetlen fennmaradt szobra is, melyet feltételezhetően előkészítő mozgástanulmányként szintén az *Anghiari csatához* készített (Kárpáti Zoltán: *Leonardo da Vinci és a budapesti lovas. Egy attribúció rövid története*. Kiállítási katalógus [Szépművészeti Múzeum, 2018. október 30. – 2019. január 6.]. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2019; Marco Campigli et al., in: Gudrun Swoboda [szerk.]: *Idols & Rivals. Artistic Competition in Antiquity and the Early Modern Era*. Hatje Cantz, 2023. 80–87.; továbbá dr. Fehér Ildikó szíves írásbeli közlése nyomán, 2024).

2. Leonardo da Vinci: *Sziklás Madonna*, 1483–1486 (részlet)

Karátson Gábor 1973-ban befejezett Leonardo-kötetében még lenyűgözve ír Leonardo vízrajzi tanulmányairól, s közli az 1507-re vagy 1509-re datálható vöröskréta-alapra készült tollrajzát *Zúgó vizek* címmel, amelyen az olasz mester a víz áramlásának dinamikáját elemzi, valamint 1504-es tollrajzát, ami hullámtörő gátakat ábrázol, amelyeket az Arno eltérítésére tervezett.

Ismerjük Leonardo hasonló folyószabályozási rajzait, amelyeket Lodovico Sforza, Milánó teljhatalmú ura, a „Moro” számára készített, akinek felajánlotta szolgálatait csatornatervezés és öntözőművek építésére is. Ilyen jellegű munkával a herceg végül meg is bízta, s Leonardo zsilipsort épített a Sforza mintagazdaságában futó patak vizének elvezetésére.¹¹

11 Richard Friedenthal: *Leonardo*. Ford. G. Beke Margit. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1974. 61 skk., a tollrajz szerepel Karátson *Leonardo*-könyvében is: „Csatornázott folyó” képcímmel (Karátson 1978. 128.).

Karátson Gábor 1973-ban, amikor az *Így élt Leonardo* kötete kéziratát befejezte, túl volt már élete talán legtraumatikusabb pontjain, édesanyja, Olgyai Eleonóra 1945-ös elvesztésén Budapest bombázásakor,¹² s utóbb az '56-os forradalomban való részvétele retorziójaként elszenvedett váci és márianosztrai bebörtönzésén. Váci rabsága idején visszatérő álmában a börtön falai kinyíltak, és feltárult előtte a megváltó szabadságot jelentő, napfényben csilámló Duna anyai öle: „1958-ban, a váci fegyházban majd minden éjjel ilyen álmod láttam: a börtöncella fala magától kinyílt, és én kiláttam a fényben fürdő Dunára. [...] a Duna akkor is (és még inkább talán, mint az álombeli falnyílogatásokkor), ahogy mentünk a talicskákkal föl-le, föl-le, a maga ragyogásában valami csudálatos volt – maga a csoda; az ember számára a természet egy idő óta maga a transzcendencia, a börtön csupán még jobban kihozta ezt a dolgot, akármit gondol is egyébként az ilyesmiről az ember.”¹³

3. Karátson Gábor: *Tobozos önarckép*, 1959

12 Sturm László: *Az író Karátson Gábor*. Budapest, Karátson Archívum – Kortárs Könyvkiadó – Petőfi Média, Petőfi Kulturális Ügynökség, Budapest, 2024. 10. (Karátson Archívum Könyvek VI.)

13 <http://www.dunacharta.hu/cikkudv.php?ssz=25>

Karátsont a rendszer darabokra törte, ám embersége és a Duna gondoskodásában, utóbb pedig a *Ji King* ugyanezen női princípiummal átítatott transzcendens anyai erejében újjászületett.¹⁴ Az égi vezérfonál vezette, ám önmaga újjáépítésének feladatát ráhagyva próbára tette, s arra kényszerült, hogy egyedül boldoguljon. Felesége, Granasztói Szilvia utóbb elmondta, Karátsont ebben az időben majd összeroppantotta a magány. A szabadulása és 1963-as házasságkötése között eltelt éveket Bellák Gábor művészettörténész is az elzárkózás és remetei élet időszakaként jellemezte.¹⁵ Annál inkább érthető az erre az időszakra jellemző alkotói intenzitás, amelyben elsősorban portrékra koncentrált, s melyel kapcsolatban Bellák Gábor így fogalmazott: „Portrékat fest, de esze ágában sincs »típusokat« teremteni. A börtönből szabadult fiatal ember mohó örömmel veszi számba barátait és ismerőseit.”¹⁶

4. Karátsón Gábor: *Póka Eszter*, 1961 körül

14 Hogy ezt hogyan élte meg, arról maga írt szívbe markolóan a *Ji King*-kommentárok első kötetében, lásd Karátsón Gábor: *Ji King: A változások könyve*. II. Q.E.D., Budapest, 2003. 200.

15 Bellák Gábor: *Gesztusok. Karátsón Gábor sajtóképei 1974–1996*. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. – Karátsón Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2023. 6. (Karátsón Archívum Könyvek III.)

16 Bellák Gábor: *A piros fülű férfi. Karátsón Gábor portréi*. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. – Karátsón Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2024. 16.

Utóbb szemlélve, élete alakulásában van egyfajta kauzálisan kibomló elkerülhetetlenség – a szó legnemesebb értelmében –, amelyet régi barátja, Lányi András fogalmazott meg talán a legplasztikusabban Karátson Gáborról írott kötetében: „De az is igaz, hogy ha kisgyermekkorában nem kínai fametszetteket nézeget s gyárt (papírra, ceruzával) a légópincében Budapest ostroma idején, ha 1944 szomorú karácsonyán nem kap egy kínai képeket tartalmazó albumot az édesanyjától, akit röviddel ezután egy eltévedt repeszdarab halálra sebez, ha az elveszített anyára emlékeztető képek nem játszanak különös szerepet a felnövekvő gyermek képzeletében, ha az egyre valószínűtlenebb és nyomasztóbb valóságért nem kárpótolják buddhista mesék, kínai kalligráfiák – akkor szellemi pályája egészen másképp alakul.”¹⁷ A magányos időszakok kapcsán különös hasonlóság mutatkozik Karátson és Leonardo életében ezen a ponton is. Mindketten édesanyjuk nélkül kellett hogy felnövekedjenek.¹⁸ Talán ebből is fakad, hogy a természet, mint valamennyi földi élet édesanyja, mindkét alkotó számára biztonságot adó örök menedékkül szolgált egész életükben. Kettejük sajátos és időn túlmutató alkotói és szellemi sorsközösségéről vall az eredendően költőnek készült Karátsonnak az 1970-es évek elejére, a Leonardo-monográfiája idejére datálható, *Leonardo da Vinci* című versciklusa, amelynek *Másfelől* című versében magát a reneszánsz géniuszt is megszólaltatja.¹⁹

A börtönből szabadult ugyan, de a rendszer persze nem törte össze magát, hogy egyhamar talpra segítse. Egy ideig dunai hajókon dolgozott. Ezek voltak azok az évek, amikor megszületett a Dunához fűződő sajátos kapcsolata, mely egyfajta misztikus eljegyzésként sorsukat egyszer s mindenkorra egybefonta. Életének e korszakát jellemző magányosságában ugyancsak osztozott Leonardóval, aki szintén a természetben lelte meg békéjét s inspirációját. Mégis, amikor Leonardónak a folyószabályozási rajzára pillantunk, amelyen duzzasztókkal és zsílipkamrákkal tagolta a folyót, nem tudunk nem ráismerni a bős–nagymarosi duzzasztógát előképére mint olyan mérnöki konstrukcióra, amelyet a már az ókorban is ismert gátak és folyószabályozás alapjain bőven túlhaladva, a maga teljes komplexitásában csak évszázadokkal később „tökéletesített” az emberiség.

17 Lányi András: *Karátson Gábor*. Szentendre–Budapest, MANK – Kortárs Kiadó, 2022. 10. (Karátson Archívum Könyvek II.)

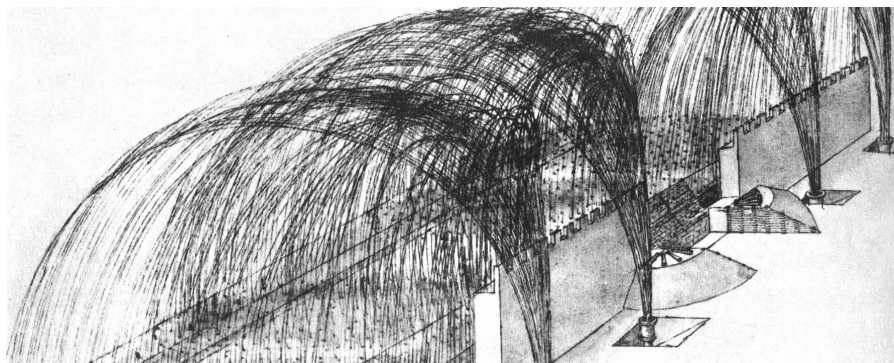
18 Leonardo öt- és tizenégy éves kora között apjával élt, aki addigra már egy tizenéves fiatalasszonnyal kötött házasságot. Lásd Roger Whiting: *Leonardo. A reneszánsz ember*. Ford. Mészáros Viktor – Kovács Botond. Budapest, Budakönyvek, 1993. 15.

19 Sturm 2024. 35 skk.; *Karátson Gábor válogatott versei*. Vál., szerk. Horváth Bence – Sturm László. Budapest, Karátson Archívum – Kortárs Könyvkiadó – Petőfi Média, Petőfi Kulturális Ügynökség, 2024. 149–167. (Karátson Archívum Könyvek V.)

Ha van egyvalami, ami az egyébiránt oly sokban hasonló, két ezerarcú embert megkülönbözteti egymástól, az az a tény, hogy míg Karátsón egész életében híven megmaradt független, gyermekien tiszta életelveihez, akárcsak Hamvas Béla Hénochja, Leonardo gond nélkül kiszolgált urait és urai legyőzőit egyaránt: így a milánói Lodovico Sforzát, és utóbb az őt legyőző franciákat, s Gian Giacomo Trivulziót. Az sem okozott gondot számára, hogy 1504-ben firenzei kortársával, az *Il Principe* (A fejedelem) királytükrenek, híres/hírhedt szerzőjével, Niccolò Machiavellivel dolgozzon együtt a Pisa város elleni civil/katonai akcióban, ahol az Arno folyó vizét tervezték elterelni, hogy a várost elárhassa a tenger bezúduló víztömege.

5. Leonardo da Vinci: Térkép az Arno-csatorna tervezett nyomvonalával, kb. 1503–1504

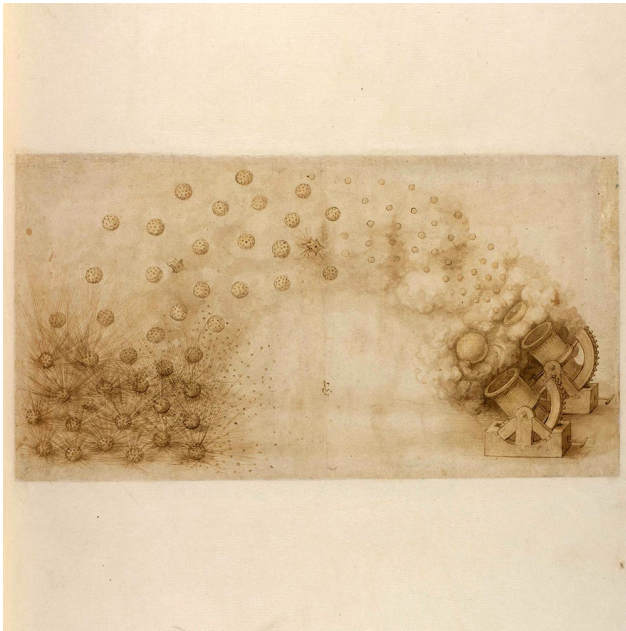
6. Leonardo da Vinci: *Mozsárágyúék tüze egy erőd udvarára*, 1503–1504

Machiavelli az akkor ötvenkét éves Leonardót két évvel korábban ismerte meg, amikor a művész még Cesare Borgia hadmérnökeként szolgált. Leonardo 1503 nyarán mérte fel a terepet segédjével, miután június közepén Machiavelli sikeres támadást hajtatott végre a pisaiak La Verruca erődjé ellen. Ezután visszatért a monumentális *Anghiari csata* festészeti munkálataihoz Firenzébe, s a terv kivitelezését egy Colombino nevű mérnökre bízta. A nagyszabású csatorna azonban nem pusztán az akkor már tíz éve független pisaiak firenzei érdekkörbe történő visszakényszerítését szolgálta, hanem a Firenzét és a környező vidék természet gyakori áradásaival sújtó Arno kiszámíthatatlanságát és hajóközlekedésének ideálisabb lehetőségeit is a szó legszorosabb értelmében új mederbe kívánta terelni. Machiavelli egyre sürgetőbb levelei, Leonardónak a munkálatok kivitelezésével kapcsolatos túlon túl optimista tervei, majd Colombino ezeken véghez vitt félresikerült változtatásai egyaránt baljós irányba vezették a nagyszabású tervet, amelyet végül maga az Anyatermészet húzott egyszer s mindenkorra keresztül, amikor is egy hatalmas viharban a csatorna falai beomlottak, s amelyeket az utóbb kimerészkedő pisaiak gondosan betemettek.²⁰ A Duna Körbe 1984-ben belépő, elkötelezett környezetvédő Karátson Gábor, akinek váci börtönévei a megváltás ígéretével tették egyenlővé a Dunát,²¹ aligha lett volna képes közreműködni egy efféle vállalkozásban. Egyes szerzők fanyar módon élcelődnek azon – s lássuk be, nem ok nélkül –, hogy az etikai alapon vegetáriánus

20 Ross King: *Machiavelli: Philosopher of Power*. New York, HarperCollins, 2009. 67–72.; Roger D. Masters: *Machiavelli, Leonardo, and the Science of Power*. Notre Dame and London, University of Notre Dame Press, 1996. 14–21.; Whiting 1993. 80., 150 skk.

21 Pap Lázár: Ötvenhattól a Duna Körig: Karátson Gábor küzdelmei. *Magyar Krónika*, 85. szám – Anziks, <https://kronika.hu/cikk/otvenhattol-a-duna-korig-karatson-gabor-kuzdelmei/>.

Leonardo, aki gyűlölte a vadászokat és nem szenvedhette egy kalitkába zárt madár látványát, minden további nélkül megtervezte a leggyilkosabb harci eszközöket, köztük a sarlós harci szekeret, ami az ellenséget felaprítja a csatamezőn, négykerekű tüzelőképes páncélozott harci kocsit – a tank elődjét –, vagy épp az ellenséget a mai kazettás bombákra emlékeztető, srapsnek ezreit szétszóró, vagy épp tűzesővel elborító rettenetes mozsárágyúkat.²²

7. Leonardo da Vinci: Repeszbombákat tüzelő mozsárágyú,
Codex Atlanticus, 1504

22 King 1996. 68–69.

Karátson Gábor maga is vegetáriánus volt. A Képzőművészeti Egyetemen, 2005-ben egyik óráján beszélt a *We feed the world* című osztrák dokumentumfilmről, amely egyszerre szólt kemény kritikával a fogyasztói társadalom végtelen pazarlásáról és az állatok millióinak életét követelő gépiesített mézárszékekről és feldolgozóüzemekről, amelyek ezzel az irreális mértékű, profitorientált túlkínálattal napi szinten elárasztják a piacot. Lényegesen több állatot tenyésztenek és vágnak le, mint amire a fogyasztóknak szüksége lenne, s az így értelemszerűen eladatlan termékek mind a szemétkben végzik. Ugyanekkor bevallotta, hogy egy alkalommal megpróbált visszatérni régi, mindenevő életmódjához, ám a kísérletei nyomán rátörő egy-egy szürreális rémálma kikezdehetetlen lelkiismerete követeként megtartotta a békés fővők püthagoreus ösvényén. Nem egy ember az előadás után lépett maga is a vegetarianizmus útjára. Karátsonat mindazonáltal inkább a hasonló étrend szerint élő esszénusok világába képzei egy őt jobban ismerő lélek.

8. A *Faust* I. kötetének (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1980)
Karátson Gábor által illusztrált címlapja

Hiszen bármily messzi korok távol-keleti kultúráinak világában is barangolt Fu-hszi és Goethe modern nagyköveteként akár hosszú évtizedeken át a *Philosophia perennis* nyomában, életfilozófiája és erdélyi református gyökerei a zsidó-keresztény biblikus világképet jelölték ki élete origójaként, amely hol megejtően, hol drámaian köszön vissza Szent Lukács és Szent János evangéliumaihoz készített, szelíden áttetsző, légies akvarelljein, melyek szöveges hátterét természetesen Károli eredeti fordításának ihletett nyelvezetében találta meg.

Lányi András így fogalmaz erről Karátson Gábor alkotói módszere kapcsán: „...ő mintegy kiüresíti magát, hogy figyelmét a kicsinységekre összpontosítsa, mint aki elmosódott írást próbál kibetűzni. Mert ezeknek az apróságoknak az ő keresztyén hite, festői hitvallása szerint Krisztus-természetük van. És mert az Írást szó szerint kell érteni.”²³

9. Karátson Gábor: *János 6, 54:*

„Az ki eszi az én testemet és issza az én véretem”

23 Lányi 2022, 64.

10. Karátson Gábor: János 20, 14

11. Karátson Gábor: *János 19,18*

De csodálkozhatunk ezen? Aligha. Szántó F. István találóan fogalmazta meg a választ Karátson Gábor 2023-ban megjelent esszékötetének bevezetőjében, amikor rámutatott, hogy Karátson önálló, heroikus lendületű életművének – amelybe festészeti munkássága, kínai fordításai és szépírói tevékenysége egyaránt beletartozott – egyértelmű részét képezte „a művekbe beszüremkedő hatalmas élet- és valóságanyag”, amelyet mindazonáltal Szántó F. inkább természetes részelemnek tekintett Karátson összetett alkotói habitusában, amelyet az örök szakmai belterjességgel, klisékkel, és bármiféle *mainstream* művészeti, politikai vagy irodalmi áramlattal szemben megfogalmazódó spontán tartózkodása jellemez. ²⁴ Épp a benne élő örök kívülálló az, aki a rendszerváltás után a kultúréletben végre teret kapva – idővel kiteljesedett művésszé, régi kínai szövegek szakfordítójává és kommentátorává, tanárrá és szépíróvá érve – tette lehetővé számára azt a belső tisztaságot és érintetlenséget, ami olyan fokú perspektíva átlátására adott számára lehetőséget, ami csak az ezzel együtt járó áldozatok árán lehetséges. Ideálisan jellemzi őt a *Ji King* 18. hexagramjának (*ku*, A mérge) felső kilencese: „Urak és királyok felé kezét ki mért terjesztené / Magasabbra lép / Kinyújtja ő kezét / a Mennyei Ős felé. (Nem szolgál királyoknak és uraknak, mintája lehet a szív-akaratsnak)”. ²⁵ Az iménti sorok Karátson saját fordításában közlik a hexagram felső, „hegy”-trigramja felső kilencésének vonalszövegét. A hat vonalból álló ábrák mindig alulról felfelé építkeznek, ahol is az ötödik az uralkodó, a legfelső hatodik pedig a világot meghaladott bölcs vonala. Karátson a vonalkommentárban először Richard Wilhelm idézi: „Nem szolgál már az ötödik helyen álló királynak, magasabb célokat tűz ki maga elé. Nem egyetlen időszaknak dolgozik már, hanem az egész világnak és valamennyi kornak”, majd folytatja: „Személyes felelősségedről van szó, mondja Wu. Most a magánügyeid a legfontosabbak, fontosabbak a kormány dolgainál meg az államügyeknél. – Nyugszol a legfőbb jóban, onnan tekintesz alá mindenekre – minden dolog üres, mondja Liu Ji-ming.” ²⁶ A változó vonal a 46. hexagram (*senq*, Az emelkedés) felső hatosává változik, amely mint *fan jao* – vagyis vonalmegfelelés – a sötétségen át való felemelkedés, amely, ahogy Karátson rámutat: „valóban félelmetes, csak épp nem úgy, ahogyan a Mawangtui-vers nyárspolgár szerzője véli; az a borzongás, das Schaudern, mint Goethe nevezte, az emberiség legjobb osztályrészé”. ²⁷ Hagyományosan úgy értelmezhető, hogy a változó vonallal vagy

24 Szántó F. István: „Furcsa ez, ma sem igen tudom, mit tartsak erről az egészből...” Karátson Gábor esszéi elé. In: Karátson Gábor: *A szédület nélküli magasság helye. Kötetben meg nem jelent írások (1964–2012)*. Vál., szerk. Szántó F. István. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2024. 10–11. (Karátson Archívum Könyvek IV.)

25 Karátson 2003. I. XCII.

26 Karátson 2003. II. 567–568.

27 Uo. 568.

vonalakkal kapott hexagram – mint eredmény vagy mint a kérdés kontextusa – vonalmegfelelésként további értelmezéssel világít rá a válaszra, tovább gazdagítva az eredeti értelmezést. Karátson a bizonytalan sötétségbe való felnyomulást a *Faust* megfelelő helyével értelmezte – talán egyszersmind önmagára is:

„Mélységes-mély sötétség burkol engem, / de fölragyog tisztán benső napom”
(Kálnoky László fordításában).

12. Karátson Gábor: *Faust és a Gond*, 1976–1980

13. Karátson Gábor: *Homunculus Anaxagorasszal és Thalésszel*
(*Faust-illusztráció*), 1976–1980

A 18. hexagram már említett felső összetevője a „hegy” trigramja. Felső *jang*-vonala, mint a hegy tetején álló bölcs képe, aki fényét a világra körbesugározza. Karátson ezt így értelmezi: „Fölérkeztünk a szent hegy tetejére, s az éjszakában onnan is tovább emelkedve végre találkozunk elköltözött ősünkkel. Talán éppen azzal, aki az előző nemzedék bűneivel való szembefordulásunk által, aki imáink által (hogyan befogadtuk lelkét elmélkedéseinkbe) megszabadult élete során fölhalmozott bűneitől.”²⁸ Ismét visszatekint ránk az erdélyi koromsötét éjszaka hegyéről ökölméretű csillagvirágok ezreit szemlélő Karátson Gábor képe. Ő valóban nem szolgált királyokat, és ezért az '56 utáni évtizedek temérdek hozzá hasonló „rendszerellenesként” felcímkezett *csün-céjéhez* – a konfuciuszi tanítások „nemes emberéhez” – hasonlóan jóbi szenvedéssel, bebörtönzéssel, mellőzöttséggel és marginalizációval kellett fizetnie. Ő azonban mindezek dacára felért a hegy tetejére, és személye tisztaságával felülemelkedett az őt bebör-

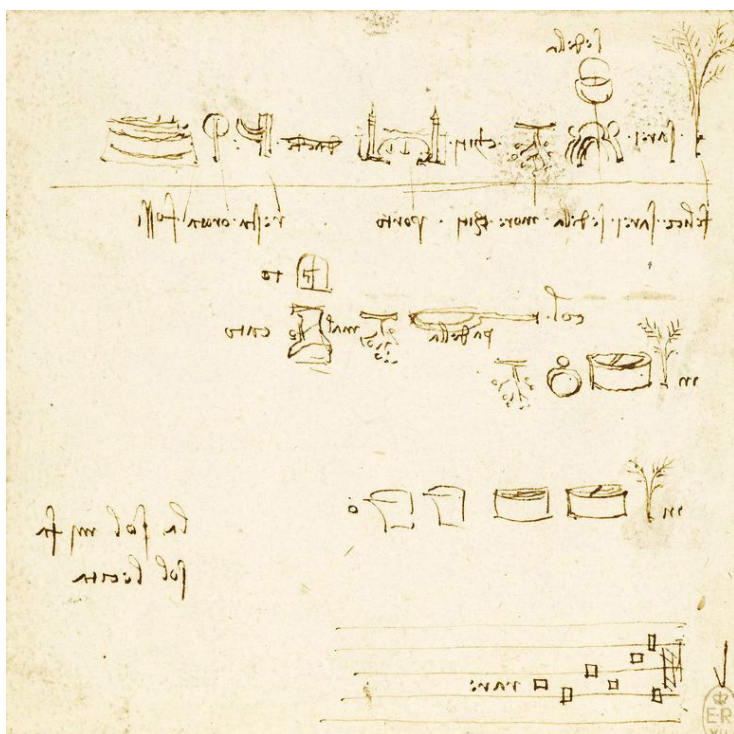
²⁸ Karátson 2003. III. 932.

tönző korábbi nemzedéken. Tette ezt pusztán a ténnyel is, hogy életben maradt, és emberségét megőrizve élő mementóként sugározta szét alkotásai, tanítása és civil szerepvállalása által, emberhez mérhető legnagyobb erőbedobással, begyógyítandó a múlt sebeit. Gondolatait elképesztő mennyiségű kézirat őrzi. Írásai, gondolatai személyiségének megannyi titkát őrzik életeseményeivel és meglátásaival sajátosan átszőve. Az '56-ot követő időszak lebegő bizonytalansága – ahogy Szántó F. István fogalmazott, „tiltás és tűrés határmezsgyéjén” – korán hozzászoktatták ahhoz, hogy magányosan, az asztalfióknak alkosson. Az élete jelentős részében hasonló magányban alkotó, tudományos és művészeti felfedezéseit vázlatkönyvek sokaságában hátrahagyó Leonardóval való szellemi és habitusbéli rokonságát Szántó F. is kiemelte, s megállapította, hogy „hozzá hasonlóan Karátson sem lett volna hajlandó feláldozni a munkásságában elért formakonzentrációt a divat, a hírnév, a pekuniáris előnyök kedvéért”.²⁹ Ám épp ezek a börtön- és mélylélektani tárnafalak szaturnuszi magányában eltöltött évek szilárdították meg benne azt a szuverén alkotóegyéniséget, ami jellegét tekintve hasonlatos a mélységek rejtetten izzó anyagtengerében évmilliárdos nyomás alatt gyémánttá nemesedő szénmatériához. Ez az átalakulás ára. Ekképp lesz önmaga, vagyis legyőzhetetlen: *adamos*. De a gyémántot is csiszolni kell, s Karátson alkotói személyiségének megannyi fazettája is csak keserves munkával, kételyek és örök kérdések önreflexiója nyomán jut el a briliánsig. A '80-as évek írásainak felszínre emelkedő, s az avatatlan többség számára érthetetlen kínai írásjegyei és kiegészítő ábrái³⁰ egyfelől a kutató elme önmagának írt széljegyzetei és önmagával vívott belső párbeszédei. Ezek majd a 2003-as *Ji King*-fordításnak két vastos kötetet kitevő kommentárjaiban érik el legkiteljesedettebb formájukat. Itt azonban a beszúrt kínai írásjegyek, szövegrészek és rajzok a szövegnek az olvasó számára is releváns kontextusa miatt kevésbé meglepőek. Ha azonban mindezt abból a nézőpontból szemléljük, hogy Karátson Gáborban – szemmel láthatóan önmaga számára is – lehetetlen különválasztani a festőt, a művészeti szakírót, az író s esszéistát, a sinológust, a bibliailustrátort és a környezetvédőt, végül is semmi meglepőt nem találunk a dologban, csak egy univerzális önazonosságot, és személyes hitelességet, amelynek jegyében „gondolkodói-autoritárius-éncentrikus alkatának tulajdoníthatón a kultúrkörünktől messze eső kultúrák interpretálásához a személyiségén át közeledett, vagyis és emiatt az általa prezentált filozófiatörténetek és -közelítések erősen át vannak szűrve [bizonyosfajta] lokál- és éncentrikusságon” – ahogy Mészöly Miklós egyébként Hamvas Béláról írt gondolatait teljesen jogosan Karátson Gáborra

29 Szántó F., in: Karátson 2024. 12.

30 Uo. 17.

átértelmezve idézi Szántó F. István.³¹ Karátson azonban maga sem tudta, ám a legkevésbé sem akarta szétválasztani összetett alkotói személyiségét, s így fogalmazott: „Számomra a festészet, az írás, a kínai filozófia és az úgynevezett környezetvédelem valamiféle egységet jelent. Azért mondom azt, hogy úgynevezett, mert régen rossz, amikor a környezetet meg kellene védenem.”³² Kézírataiban is megmutatózó „kínaisága”, és természetszeretete, amelyhez hasonló enigmatikus ábrák már a *Miért fest az ember* lapjain is visszaköszönek a botanikai és ásványtani rajzai között előbukkanva, hasonlatosak Leonardo tükörrírásos vázlatkönyveinek szövevényesen gazdag világához, különösképp az egyiptomi hieroglifákat idéző képrejtvényeivel titkosírásként rögzített feljegyzéseihez, amelyekben – gyakran az önvád hangján szólva – úgy faggatja magát, mintha csak *daimónjával* beszélgetne, amelynek mibenlétéről Szókratész kapcsán Plutarkhosz már az ókorban részletesen értekezett.³³

14. Leonardo da Vinci: Piktogramok, kb. 1487–1490

31 Uo. 18.

32 Pap i. h.

33 Friedenthal 1974. 52 sk.; Plutarkhosz: *Szókratész daimónja*. Ford. W. Salgó Ágnes. Budapest, Helikon, 1985.

15. Leonardo da Vinci: Piktogramok, kb. 1487–1490

Az imént idézett Mészöly-féle Hamvas-kép valóban olyannyira illik a taoizmus, konfucianizmus és buddhizmus világában keleti alakjában élénk lépő Karátsonra, hogy Hamvas Béla *Apokaliptikus monológjának* alábbi sorait akár ő maga is írhatta volna: „Mindazt, amit tanultam, magamra vettem. Semmi sem maradt objektum. Én voltam a karakterológiai alany, a primitív és az őskori és a keleti ember, a szanszkrit, a kínai, az egyiptomi, az azték, a héber, a perui, a görög, a középkori, a piramis, a Kabbala, az eleusziszi misztérium, a szánkhja, a kipu, az aritmológia. A világrészek és az országok és a korok bennem mind country of the mind lett. Azt hiszem, inkább átéltem azokat, mintha ott lettem volna.”³⁴ Fontos látni ezt a viszontagságokkal, önmarcangoló ellentmondásokkal, s külső és belső drámákkal egyaránt barázdált életutat ahhoz, hogy megérthessük, miként érett Karátson Gábor azzá a komplex, kristályszerű személyiséggé – annak megannyi sebhelyként is csillogó lelki zárványával –, aki emberi Pharoszként immár ennek az univerzális lényegiségnek átható fényét sugározhatta hallgatóságára, egy olyan elkényelmesedett kor születetteire, akik már aligha érezték annak jelentőségét, hogy útlevelük a világ valamennyi országába érvényes. Tudták vajon, hogy mit jelentett Karátsonnak – s még inkább nekik –, hogy az igazat, s immár az egyetemes igazságot oszthatta meg velük ő, aki a forradalom utáni szabadulását követően keserűen jegyezte meg: „Rossz volt hazajönni a börtönből '58-ban, és látni, hogy közben mi lett Magyarországból.

34 Hamvas Béla: *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis*. Budapest, MEDIO Kiadó, 2006. 141–142.

Nagyon nyomasztó volt. Az a szörnyű érzés fogott el, hogy magyarul már csak hazudni lehet. És ez így is volt. Viszont akkor mitévő legyen az ember?”³⁵ A választ csak a szellemi föld adja meg, amelybe szavai magként hullottak. S valóban áldottnak mondhatja magát mindenki, akinek szívében szavai az igaz szó éltető ajándékaként meggyökeresedhettek, s utóbb szárba szökkenhettek.

35 Pap i. h. Ahogy Sturm László is kiemeli Karátson Gábor első kifejezetten szépirodalmi regénye, az 1981-ben megjelent *A Gyermek Altdorfer* kapcsán, éppen ezért hagyott fel az irodalommal, annak ellenére, hogy eredetileg költő akart lenni, s választotta helyette inkább a festészetet. Sturm 2024. 82.

ALKOTÓI ATTITÚDOK

Leonardo érett művészetét a *sfumato*-technika ködszerű festészete telíti meg sajátos természetességgel, ahol is az ábrázolás tárgyának kontúrjait feloldva, látni engedi annak környezetét is, mintegy betekintést engedve a mögötte húzódó térbe.

16. Leonardo da Vinci: Szűz Mária a gyermek Jézussal,
Szent Annával és Keresztelő Szent Jánossal (Burlington House Cartoon),
1499–1500

Ez a rajzaiban is megjelenő, állandó keresés az avatatlan szemnek bizonytalanságot jelenthet, a Karátson Gábor által „peremvidékeknek” nevezett bizonytalan kontúrok azonban valójában a leonardói szemmel nézve konzervatívnak – a „régiek festészetének” – tekintett nyers és direkt síkszemlélet leegyszerűsítő és szolgálai, képi reprodukciójának *alla prima* festészetéből való kilépés elengedhetetlen eszközei. Karátson külön művészetelméleti esszét szentelt a leonardói technikának, ami, ahogy Karátson rámutat, ténylegesen annál jóval több: egy, a vizuális percepció módszeres, tudományos igényű vizsgálatának tapasztalataiból táplálkozó, egyszersmind személyes énjén és világképén átszűrt művészeti látásmód.³⁶ Karátson érdeklődése azonban Leonardo technikai megvalósításainak részletkérdéseinél lényegesen távolabbra és mélyebbre vezetett. Az imagináció és annak a fizikai valóságban történő leképeződése foglalkoztatta, amelyben a művésznek önmagáról és a tematikája alapját szolgáltató ideáról alkotott képe meghatározó szereppel bírt. Leonardo a pusztá leképező ábrázoláson, sztereotip szimbolizmuson és a korában újraéledő neoplatonizmus metafizikai megközelítésein egyaránt túllépett. Művészeti célkitűzései a természet külső és belső törvényszerűségeinek megismerése, s a mindenségben jelen lévő szépség visszatükrözése jegyében fogalmazódtak meg mint a világban jelen lévő teremtett rend és az ezt örökké újratemeteni vágyó imaginatív belső ideálkép frigye. Karátson a leonardói szépség mérceként állítását a maga művészeti világlátása jegyében fenti esszéjében így értelmezte: „Közöttem, a magamat alakító imaginációk és az isteni imaginációk között, valamint a mű között ezek szerint bensőséges és különös kapcsolat van, vagy lehetne (kellene lennie egy ilyen kapcsolatnak). És ami bennem nem valósulhatott meg, ki tudja, miért, azt kísérlem megvalósítani a műben. [...] A tökéletes test megformálására való igyekevs az ember és a világ közötti kapcsolat újraformálását jelenti. Kérdés, lehet-e erre törekedni, illetve van-e módja reá törekednie minden embernek; nyilván nem, nem mindenkinek; de van, aki képes rá.”³⁷ Ezt a látásmódot jellemezte úgy Zászkaliczky Zsuzsanna, mint a Karátson Gábor képzőművészeti alkotásaiban – jellemzően a nagy összefoglaló jellegű műveiben – tetten érhető imitáció, intuíció és imagináció hármasságának a művész metafizikai természetű, szenvedélyes igazságkeresése mellett is kitapintható jelenléte.³⁸

36 Körülbelül (Leonardo), in: Karátson 2024. 150–162. A *Mona Lisa* elemzéséről szóló gondolatait Leonardo-monográfiájában is visszaköszönnek: Karátson 1978. 202–211.

37 Uo. 158–159.

38 Lásd Bellák 2023. 13.

Bellák Gábor Karátson Gábor *portréit* bemutató, 2024 novemberében nyílt szentendrei kiállításán rámutatott, hogy a magyar művészek *oeuvre*-jén belül ki- zárólag portrékra fókuszáló kiállítás mára szinte unikális eseménynek számít. A kiállítás katalógusában pedig Karátson gondolatát idézi, amelyek csak tovább erősítik a fent leírtakat mint egyfajta művészeti arc poetica sarokkövét: „A ké- pek elkülönített helyek, amelyekbe át lehet lépni, de sem az anyagi, sem a gon- dolati világba nem lehet őket »lefordítani.«”³⁹

17. Karátson Gábor: *Heléna I. – Heléna Spártában, Menelaosz palotája előtt,* 1976–1980

A fentiekből világos, hogy Karátson Gábor számára a kép egy átminősített közeg, akár egy felszentelt tér, amely különleges státuszát a művész személyes énje és alkotásának tárgya közötti interakcióban nyeri el, amelyet áthat egy magasabb rend jelenléte. Karátson tisztán érezte, hogy a művészet nem alacsonyítható le az üres fizikai imitáció szintjére, mert a merő fizikai megfigyelés csak affektációt szül.

39 Bellák 2024. 8.; lásd még Karátson Gábor: *Imitáció a festészetben*, in: Karátson 2024. 63 sk.

Tisztában volt a művész intuitív, isteni imaginációból táplálkozó kreatori szerepével, aki ebbéli minőségében Istenéhez hasonlatos, teremtő gesztust hajt végre, s mint ilyen, szakrális tevékenységet végez: „A belső munka a fontos, a lelki szemünk előtt egyre precízebben megjelenő belső kép. És kezünk csak e belül meglátott képet írja majd oda” – ahogy erről az *alla prima*: „elsőre, egyből” – mintegy *creatio ex nihilo* – festésmód kapcsán maga is fogalmazott. Ezt, bár néhol a Nyugat is használta – leginkább a freskótechnikában, majd utóbb a modern festészetben –, Karátson mégis eredendően a szívének olyannyira kedves keleti festészetben tartotta alapvetőnek. A keleti tusfestmények autentikus és spontán teremtőerejét, ezek tapogatózva, rétegről rétegre építkező nyugati párdarabjain – minden leonardói, rembrandti és grünewaldi erényük dacára – némi hiányérzettel a hangjában kérte számon, valójában teljes joggal.⁴⁰ Megérezte s megértette, hogy a fenti *imitatio Deiként* kifejeződő szakralitása okán az alkotás hatalmas felelősséget is hordoz. Karátson ezen alapállásával alkotói szerepét és szándékát a lehető legkomolyabban vette. Egész életén át megőrzött, örök rácsodálkozásra képes, gyermeki módon tiszta naivitásával, valamint alkotói, tanári és emberi alázatával napjaink merő felületté degradálódott és végletekig kontaminálódott terében egyike azon keveseknek, akikben megcsillan a hamvasi *szakrális szubjektum*, az Élet Mesterének autentikus fénye: „Ezek az emberek azért szakrális szubjektumok, mert személyükben az őskori lét isteni-szakrális voltát megőrizték.”⁴¹ Csak egy ilyen ember élhet olyan javaslattal a 21. század első évtizedében a kor politikusaira célozván, miszerint jobban tennék, ha régi kínai mintát követve előbb jó tájképfestőkké képeznék magukat, s csak ezután vennék a bátorságot arra, hogy állami tisztség betöltésére vállalkozzanak. De csodálkozhatunk ezen, mikor maga írta, hogy a régi korok Kínájában, és Japánjában nem is lehetett művelt ember az, aki nem értett a festés mesterségéhez? „Mindenki festett, s a legnagyobbak, a csodálatosak – ők voltak az igazi mesterek.”⁴²

40 Karátson 1971. 11–12.

41 Hamvas Béla: *Scientia sacra I. rész. Az őskori emberiség szellemi hagyományai (1943–1944)*. Budapest, MEDIO Kiadó, 2015. I. 68.

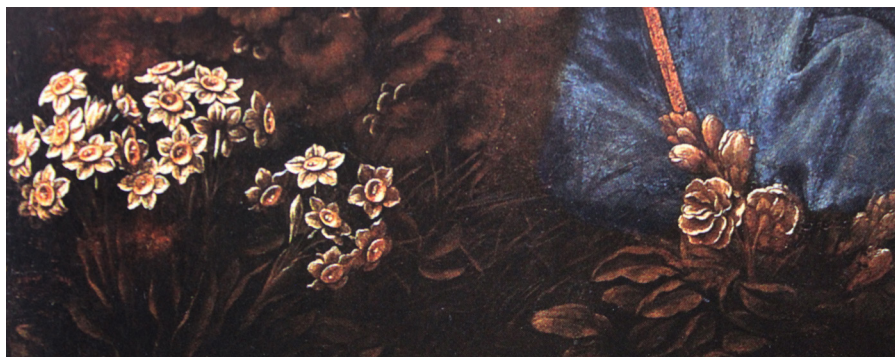
42 Karátson 1971. 20.

Leonardo, Lao-ce – az Alpok és a T'aisan

Leonardo emberben felismert mikrokozmoszát az univerzum egyetemes törvényeinek makrokozmoszának analógiájaként szemlélte. Roger Whiting ennek kapcsán rámutatott, hogy Leonardo művészet és tudomány harmóniájából táplálkozó alapvető racionalizmusa mellett – amelyet a 15. századtól Itáliában elterjedő neoplatonizmussal és reneszánsz humanizmussal szemben képviselt – Leonardo elfogadta Platón elméletét, aki a világot négy összetevőből: földből, vízből, levegőből és tűzből, valamint négy erőből: mozgásból, súlyból, erőből és ütközésből vezette le, ami az emberi négy alaptulajdonság: a melankólia, a vérmesség, a harag és a közöny alapjául szolgált.

18. Leonardo da Vinci: *Toscanai tájkép*, 1473

19. Leonardo da Vinci: *Sziklás Madonna*, 1506–1508 (részlet)

A toszkán mester tudományos vizsgálatainak során ezen analógiás paradigma el-
lentmondásainak belátása ellenére mégsem mondott le a kettő vélt egységéről.
A megoldást a világot átható elemek természetét, növekedését és mozgását defi-
niáló spirituális erőben találta meg,⁴³ a Földet pedig emberhez hasonló élőlény-
ként szemlélte, ahogy a Leicester-kódex egyik írásában is olvashatjuk: „Mond-
hatjuk tehát, hogy a világnak tenyésző lelke van, hogy a föld nevezhető húsának,
a sziklák összefüggő rétegei a csontozata, amelyből állanak a hegyek, a tufa a
porcogója, a vízerek a vére, s az óceán az a vértó, amely a szív körül van. A lé-
legzetvétel a vérnek felduzzadása és lepadása az érverésben: ilyen a Földön
a tenger dagálya és apálya.”⁴⁴

Karátson Gábor maga korai pedagógiai munkáját, az 1970-ben megje-
lent *Miért fest az ember* című könyvét egy saját lényéből, s példaképe, Leonardo
természeti szépség iránti elkötelezettségéből inspirálódó gondolattal kezdi,
amelyben csodálattal beszél a kirándulások során fellelt gyönyörű kövekről,
kristályokról, páfrányokról és különleges virágokról, amelyek szeretete gyer-
mekkorától fogva meghatározták az életet, s amint írja, későbbi pályáját is:
„Nemhiába, hogy a köveknél kezdtem. A gyermekkor mélyén, azokban az érzé-
sekben, amelyeket a természet jelenségei láttán élünk át egészen kicsi korunk-
ban, ott vetődik el az a magocska, amely majd mint művészet hajt ki a felnőtt
emberből.” A világűrben galaxisokat mozgató, bolygókat pályájukon tartó, s a
felénk áradó napszelet sodró fizikai erőket ugyanazon tudományos törvények
által irányítottak vallotta, mint amelyek a földi virág növekedését szabályozzák:
„Amit itt áramló, formáló, integető erővonalakként gondolunk, abban kezdünk

43 Whiting 1993. 11 skk.

44 Leonardo 1960. 17 sk. (Leic. 34/r.)

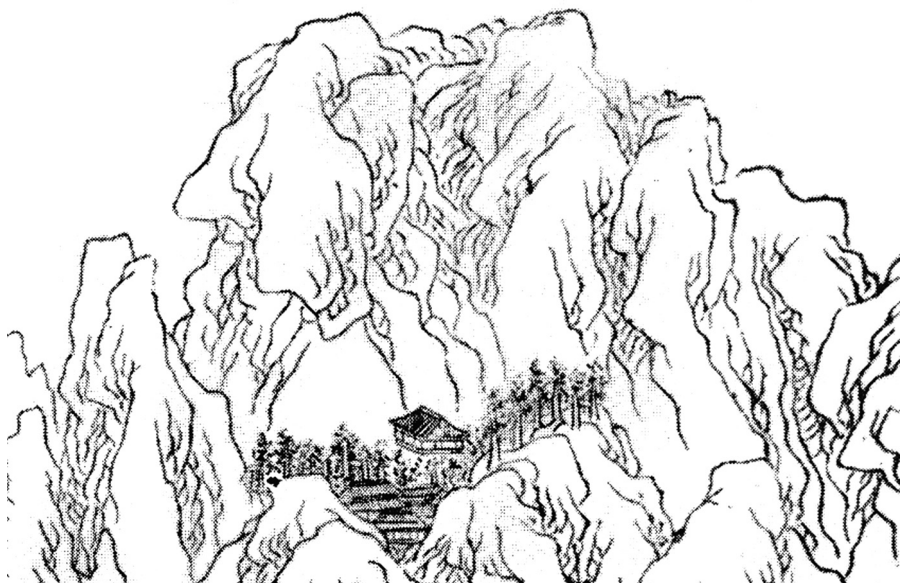
megismerni valamit a minket éltető valóságból. Mi ez? Mindannyian érezzük önmagunkban, ami a világ felől hat. Bőrünkön áthat a világ szava.”⁴⁵

Jól visszhangozzák ezek Leonardo fentebb már idézett magányos alpesi útjainak élményeit, amelyek a légtömegekbe burkolózó, távolodván egyre kékebbre színeződő hegygerincek megfigyelése mellett a fossziliák, kagylók és a természet flórájának ezer arcát vizsgálандó is ideális helyszínnek bizonyultak. Sajátos véletlen, hogy gyermekkorában, a második világháború után a Vöröskereszt jóvoltából 1946-ban háborús árvaként Svájcba kerülő Karátson talán legkorábbi akvarelljei hasonló tájban nyerték inspirációjukat: „...megmaradtak viszont a Svájcban tizenkét éves koromban, a Vierwaldstädti-tó partján, a hegyek és a tó előtti boldog tisztelettel festett akvarelljeim”, majd utóbb hozzát teszi: „De furcsa módon már e svájci tájképek egein is fel-felbukkannak az általam később annyira megszeretett kínai írásjegyek is: Lao-ce és Konfucius iránti, tízéves koromból kelteződő szeretetemet Budapestről vittem ki magammal Svájcba.”⁴⁶ És valóban: sajátos rokonságot vélhetünk felfedezni különös módon Leonardo rajzai, félreismerhetetlen hegyeinek lágyan hullámzó, kúpos vonulatai és a kínai alkotások között. Elég csak rátekintenünk a londoni *Sziklás Madonna* vagy a legendás mosolyú Lisa del Giocondo képének háttérében meghúzódó hegyekre.

Sajátos stílus hasonlóság mutatkozik a Karátson Gábor *Ji King*-fordítása kommentárjaiból reánk tekintő T’aisan-hegy Ming-kori fametszetével, a szintén valószínűleg archaizáló Ming-kori képpel, amely a barlangi mennyország hegyi csarnokát ábrázolja, vagy épp Huang Gongwang kevés fennmaradt műveinek egyikével, *A Fucs’un hegyekben élni* című festménnyel.

45 Karátson 1970. 5., 21.

46 Pap i. h.; Bellák 2023. 5.; A költészet másik fele – Karátson Gábor önéletírása. In: Karátson 2024. 253–256. A Kelet felé való nyitásnak és a művészet fontosságának nagy szerepe volt Karátson anyai nagyapjának, Olgyai Viktor festő- és grafikusművésznak az életében is, aki egyben műgyűjtő is volt, s rendkívüli érdeklődéssel viseltetett a keleti filozófiák iránt.

20. A *T'aisan*, a keleti szent hegy. Valaha úgy tartották, a holtak lelkei ide térnek vissza. Ming-kori fametszet

21. Huang Gongwang: *A Fucs'un hegyekben élni* (részlet)

Bár tudjuk, hogy Leonardo vágyott távoli tájak felé, elég kétséges, hogy valaha járt volna Kínában, vagy akár csak látott volna eredeti kínai fametszetet vagy festményt. Hasonlóképpen meglepődhetünk sárkányokról készített számos rajzának egyikén is, amely kínai vonásokat mutat.

Ezek valószínűleg nem kerültek el Karátson Gábor figyelmét sem, és a kínai képek légies felhőiben és hegyvonulataiban nem esett nehezére a bizonytalan körvonalak európai mesterének hasonló, transzparensen vibráló rajzainak és festményeinek keleti képi párhuzamaira ismernie. S amennyiben így volt, elégtételül szolgálhatott szeretett Goethéje *Nyugat-keleti dívánja* világokat összekötő nemes ideájának létjogosultsága mellett. Lám, milyen szépen megfér egymás mellett az Alpok és a T'aisan keleti szent hegye, s Leonardónak az Anyatermészet örök áramlásával együtt mozgó attitűdje, és Lao-ce, Konfucius *wu-wei*ének az Örök Táóval való bizalommal teli együtt haladásával. Mindkettő az isteni rend képviselőjében és legfelső szolgálatában. Ahogy Karátson Gábor az *Imitáció a festészetben* című átfogó esszéjében fogalmazott: „Ott nyílik meg az út, ahol Kr. u. 750-ben Fu Tao Ce, a régi kínai festészet atyja belépett. Miután bejártuk a külső tájakat, be kell lépünk a kép kapuján.”⁴⁷ Erre azonban akárki nem képes, csak a „nemes ember”, a *csün-ce*, a *szakrális szubjektum*, egy olyan *homo universalis*, mint Karátson Gábor.

47 Karátson 2024. 63.

Felhasznált irodalom

- Bellák Gábor: *Gesztusok. Karátson Gábor sajtóképei 1974–1996*. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2023 (Karátson Archívum Könyvek III.)
- Bellák Gábor: *A piros fülű férfi. Karátson Gábor portréi*. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely, 2024
- Campigli, Marco, et al., in: Gudrun Swoboda (szerk.): *Idols & Rivals. Artistic Competition in Antiquity and the Early Modern Era*. Hatje Cantz, 2023
- Clark, Kenneth: *Leonardo da Vinci*. Ford. Molnár Magda. Budapest, Corvina Kiadó, 1982
- Friedenthal, Richard: *Leonardo*. Ford. G. Beke Margit. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974
- Hamvas Béla: *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis*. Budapest, MEDIO Kiadó, 2006
- Hamvas Béla: *Scientia sacra I. rész. Az őskori emberiség szellemi hagyományai (1943–1944)*. I. kötet. Budapest, MEDIO Kiadó, 2015
- Han, Byung-Chul: *A kiégés társadalma*. Ford. Miklódy Dóra – Simon-Szabó Ágnes. Budapest, Typotex Kiadó, 2019
- Harari, Yuval Noah: *Homo Deus. A holnap rövid története*. Ford. Torma Péter. Budapest, Animus Kiadó, 2024
- Karátson Gábor: *Miért fest az ember*. Budapest, Corvina Kiadó, 1970 (Műhelytitkok)
- Karátson Gábor: *A festés mestersége*. Budapest, Corvina Kiadó, 1971 (Műhelytitkok)
- Karátson Gábor: *Így élt Leonardo da Vinci*. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1978
- Karátson Gábor: *Szakmai önéletrajz*. Budapest, 2000 (Karátson Archívum, Személyi anyag KME – KG_önéletrajza)
- Karátson Gábor: *Ji King: A változások könyve. I–III*. Budapest, Q.E.D., 2003

- Karátson Gábor: *Szent János írása szerint való evangélium*. Karátson Gábor akvarelljeivel. Budapest, Helikon Könyvkiadó, 2007
- Karátson Gábor illusztrációi *Goethe Faustjához 1976–1980*. Szerk. Bellák Gábor. Szentendre, MANK Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft., 2021 (Karátson Archívum Könyvek I.)
- Karátson Gábor *válogatott versei*. Vál., szerk. Horváth Bence – Sturm László. Budapest, Karátson Archívum – Kortárs Könyvkiadó – Petőfi Média, Petőfi Kulturális Ügynökség, 2024 (Karátson Archívum Könyvek V.)
- Karátson Gábor: *A szédület nélküli magasság helye. Kötetben meg nem jelent írások (1964–2012)*. Vál., szerk. Szántó F. István. Budapest, Petőfi Kulturális Ügynökség – Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely, Budapest, 2024 (Karátson Archívum Könyvek IV.)
- Kárpáti Zoltán: *Leonardo da Vinci és a budapesti lovas. Egy attribúció rövid története*. Kiállítási katalógus (Szépművészeti Múzeum, 2018. október 30. – 2019. január 6.). Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2019
- King, Ross: *Machiavelli: Philosopher of Power*. New York, HarperCollins, 2009
- Lányi András: *Karátson Gábor*. Szentendre–Budapest, MANK – Kortárs Kiadó, 2022 (Karátson Archívum Könyvek II.)
- Leonardo da Vinci: *Tudomány és művészet. Válogatás művészeti írásaiból*. Ford., szerk. Kardos Tibor. Budapest, Magyar Helikon, 1960
- Masters, Roger D.: *Machiavelli, Leonardo, and the Science of Power*. Notre Dame and London, University of Notre Dame Press, 1996
- Pap Lázár: *Ötvenhattól a Duna Körig: Karátson Gábor küzdelmei*. *Magyar Krónika*, 85. szám – Anziksz
- Plutarkhosz: *Szókratész daimónja*. Ford. W. Salgó Ágnes. Budapest, Helikon, 1985
- Sturm László: *Az író Karátson Gábor*. Budapest, Karátson Archívum – Kortárs Könyvkiadó – Petőfi Média, Petőfi Kulturális Ügynökség, 2024 (Karátson Archívum Könyvek VI.)
- Whiting, Roger: *Leonardo. A reneszánsz ember*. Ford. Mészáros Viktor. Budapest, Budakönyvek, 1993
- Zöllner, Frank: *Leonardo da Vinci. The Complete Paintings and Drawings*. Köln, Taschen, 2003

Az illusztrációk jegyzéke

1. Karátson Gábor: *János XV:15*, „Titeket pedig mondalak barátimnak”
Evangélikus Országos Múzeum gyűjteménye, Budapest (Karátson 2007. 73.)
2. Leonardo da Vinci: *Sziclás Madonna*, 1483–1486 (részlet)
<https://www.shutterstock.com>
3. Karátson Gábor: *Tobozos önarckép*, 1959
olaj, rajztábla, 47 × 37 cm, Karátson Archívum, ltsz. KM-VI-01-45
4. Karátson Gábor: *Póka Eszter*, 1961 körül
olaj, vászon, 59,5 × 43,5 cm, Karátson Archívum, ltsz. KM-VI-01-023
5. Leonardo da Vinci: *Térkép az Arno-csatorna tervezett nyomvonalával*,
kb. 1503–1504
<https://commons.wikimedia.org/wiki>
6. Leonardo da Vinci: *Mozsárágyúuk tüze egy erőd udvarára*, 1503–1504
<https://commons.wikimedia.org>
7. Leonardo da Vinci: *Repszbombákat tüzelő mozsárágyúuk*, *Codex Atlanticus*, 1504
<https://commons.wikimedia.org>
8. *A Faust* I. kötetének (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1980) Karátson Gábor által illusztrált címlapja
akvarell, ceruza, papír, 283 × 382 mm, Karátson Archívum,
ltsz. KM-VII-60-063 (Karátson 2021. 104.)
9. Karátson Gábor: *János VI:54*, „Az ki eszi az én testemet és issza az én véremet”
Evangélikus Országos Múzeum gyűjteménye, Budapest (Karátson 2007. 33.)
10. Karátson Gábor: *János XX:14*
Evangélikus Országos Múzeum gyűjteménye, Budapest (Karátson 2007. 93.)
11. Karátson Gábor: *János XIX:18*
Evangélikus Országos Múzeum gyűjteménye, Budapest (Karátson 2007. 87.)
12. Karátson Gábor: *Faust és a Gond*, 1976–1980
akvarell, ceruza, papír, 250 × 199 mm, Karátson Archívum,
ltsz. KM-VII-60-058 (Karátson 2021. 98.)

13. Karátson Gábor: *Homunculus Anaxagorasszal és Thalésszel (Faust-illusztáció)*, 1976–1980
akvarell, ceruza, papír, 273 × 200 mm, Karátson Archívum,
ltsz. KM-VII-60-045 (Karátson 2021. 82.)
14. Leonardo da Vinci: Piktogramok, kb. 1487–1490
<https://commons.wikimedia.org>
15. Leonardo da Vinci: Piktogramok, kb. 1487–1490
<https://commons.wikimedia.org>
16. Leonardo da Vinci: *Szűz Mária a gyermek Jézussal, Szent Annával és Keresztelő Szent Jánossal (Burlington House Cartoon)*, 1499–1500
<https://www.shutterstock.com>
17. Karátson Gábor: *Heléna I. – Heléna Spártában, Menelaosz palotája előtt*, 1976–1980
akvarell, ceruza, papír, 292 × 206 mm, Karátson Archívum,
ltsz. KM-VII-60-049 (Karátson 2021. 86–87.)
18. Leonardo da Vinci: *Toscanai tájkép*, 1473
<https://commons.wikimedia.org>
19. Leonardo da Vinci: *Sziklás Madonna*, 1506–1508 (részlet)
<https://www.shutterstock.com>
20. *A T'aisan, a keleti szent hegy*. Valaha úgy tartották, a holtak lelkei ide térnek vissza. Ming-kori fametszet
Karátson 2003. II. 497.
21. Huang Gongwang: *A Fucs'un hegyekben élni (részlet)*
Karátson 2003. III. 1043.

TARTALOM

Emberi alapállások: két arckép	5
Alkotói attitűdök	27
Leonardo, Lao-ce – az Alpok és a T'aisan	31
Felhasznált irodalom	36
Az illusztrációk jegyzéke	38

**KLÁRIS
KIADÓ**